

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
----------------	---

A. ΟΜΑΛΗ ΠΡΟΣΓΕΙΩΣΗ Ή ΠΟΡΕΙΑ

ΜΕ ΣΠΑΣΜΕΝΑ ΦΡΕΝΑ;	15
1. «Η βοή των πλησιαζόντων γεγονότων»	15
2. Πορεία με χαλασμένα φρένα	21
3. Η περίοδος της ηγεμονίας	26
4. Το δημοψήφισμα των διαψεύσεων	30
5. Η επόμενη μέρα του «πάρτυ»	34
6. Γιατί ήταν λανθασμένη η απάντηση στο δίλημμα «Ομαλή προσγείωση ή πορεία με σπασμένα φρένα;» ...	36

B. ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΝΕΛ Ή ΜΕ ΤΑ ΚΟΜΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΕΝΔΙΑΜΕΣΟΥ ΧΩΡΟΥ;	45
1. Οι πρώτοι κλυδωνισμοί και οι αναπόφευκτες εκλογές	45
2. Ένας θρίαμβος μεγαλύτερος του αναμενόμενου	50
3. Πού κρίθηκαν οι εκλογές της 20ής Σεπτεμβρίου 2015	56
4. Η λάθος ανάγνωση του αποτελέσματος και η συλλογική καταβύθιση	59
5. Η στρατηγική συμμαχία του ΣΥΡΙΖΑ με τους ΑΝΕΛ	63
6. Γιατί ήταν λάθος η συνέχιση της συνεργασίας με τους ΑΝΕΛ	66
7. Η απώλεια της ηγεμονίας και η ανασύνταξη του αντιπάλου	73

Γ. ΕΠΙΔΙΩΞΗ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗΣ Ή ΝΕΑ ΔΙΑΙΡΕΤΙΚΗ

ΤΟΜΗ;	78
1. Η διετία της παγίωσης	79
2. Η πληγή που δεν είχε κλείσει	86
3. Το κρίσιμο δίλημμα: «Να λυθεί ή να το λύσω;»	88
4. Η τριπλή υποτίμηση	95
5. Γιατί ήταν λάθος ο χειρισμός που επελέγη	100

Δ. ΝΑΙ Ή ΟΧΙ ΣΕ ΤΑΥΤΟΧΡΟΝΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ;..... 107

1. Το καμπανάκι πριν από τον τελευταίο γύρο	107
2. Στρατηγική σε σαθρό υπέδαφος	112
3. Μαδώντας τη μαργαρίτα	116
4. Το καθοριστικό λάθος στον δρόμο προς τις κάλπες	122
5. Οι Ευρωεκλογές, οι Αυτοδιοικητικές εκλογές και η άτακτη υποχώρηση	133
6. Το κλείσιμο του κύκλου	137

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ: Η ΑΛΛΑΓΗ ΠΟΥ ΕΙΧΕ ΗΔΗ

ΞΕΚΙΝΗΣΕΙ	155
-----------------	-----

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το βιβλίο αυτό αποτελεί μια πολιτική μελέτη της περιόδου 2014-2019: από τις Ευρωεκλογές του 2014 έως τις Βουλευτικές εκλογές της 7ης Ιουλίου 2019. Επιχειρεί μια περιοδολόγηση της 5ετίας όχι υπό τη μορφή χρονικού, αλλά επικεντρώνοντας σε συγκεκριμένα στρατηγικά ορόσημά της.

Είναι δε χτισμένο γύρω από μία θεμελιώδη παραδοχή, ένα κεντρικό ερώτημα και ένα καταληκτικό συμπέρασμα.

Η θεμελιώδης παραδοχή σχετίζεται με τον πρωταγωνιστή της 5ετίας: Ο Αλέξης Τσίπρας είναι ένας εξαιρετικά ταλαντούχος πολιτικός, με ξεχωριστές επικοινωνιακές δεξιότητες. Μπορεί να δημιουργεί και να αξιοποιεί πολιτικές και ψυχικές ταυτίσεις. Καλός campaigner και ικανός στην αντιπαράθεση. Με προσαρμοστικότητα. Και ο οποίος διαθέτει την απαραίτητη ικανότητα να παίρνει αποφάσεις και να αλλάζει θέσεις και απόψεις αναιρώντας, αν χρειαστεί, ακόμα και τον ίδιο του τον εαυτό. Το επίτευγμα του Αλέξη Τσίπρα να μετατρέψει τον ΣΥΡΙΖΑ, ένα κόμμα του 4%, σε κόμμα εξουσίας, αναμφίβολα του εξασφαλίζει μία περίοπτη θέση στη μεταπολιτευτική μας ιστορία.

Το ερώτημα είναι πώς αυτός ο αναμφισβήτητα ικανός πολιτικός, που κατάφερε να γίνει ο νεότερος σε ηλικία πρωθυπουργός της Μεταπολίτευσης, έχοντας υψηλές προσδοκίες στο ξεκίνημά του, έχασε με ευρεία διαφορά τις εκλογές. Έχοντας μάλιστα σπαταλήσει μεγάλο μέρος του πολιτικού κεφαλαίου που είχε συσσωρεύσει στα χρόνια της αντιπολίτευσης

και στην αρχή της διακυβέρνησής του σε εξαιρετικά σύντομο χρονικό διάστημα¹.

Και το συμπέρασμα που επιχειρώ να τεκμηριώσω είναι ότι ο Αλέξης Τσίπρας έχασε τις εκλογές επειδή απάντησε λανθασμένα σε κρίσιμα στρατηγικά διλήμματα που του ετέθησαν. Χωρίς να υπεισέλθω στην επί της ουσίας ή στη λεπτομερή αξιολόγηση της πολιτικής του, αναλύω το πώς λανθασμένες στρατηγικές επιλογές υπονόμευσαν την πορεία του –ορισμένες από τα πρώτα του κιόλας βήματα στη διακυβέρνηση της χώρας– και διαμόρφωσαν ένα πολιτικό τοπίο στο οποίο, προϊόντος του χρόνου, θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να αποφύγει την ήττα.

Το 2015, αλλά και νωρίτερα, αντί να ακολουθήσει εξαρχής μια πιο ρεαλιστική στρατηγική «ομαλής προσγείωσης» προχώρησε σε επιλογές που αποδείχθηκαν επιζήμιες για τον ίδιο και παραλίγο καταστροφικές για τη χώρα. Μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015 δεν ανέλυσε σωστά το αποτέλεσμα και απάντησε λανθασμένα στο δίλημμα ποιον κυβερνητικό εταίρο να επιλέξει. Ζημιώθηκε από τον τρόπο που χειρίστηκε στο εσωτερικό της χώρας τη Συμφωνία των Πρεσπών, όταν αντί να επιδιώξει την εμπλοκή της Αντιπολίτευσης στην επίλυση του ζητήματος, επιχείρησε να αναδείξει τη συμφωνία σε μία νέα διαιρετική τομή στο πολιτικό τοπίο. Και τέλος, απάντησε λανθασμένα στα διλήμματα σχετικά με τον χρόνο διεξαγωγής των εκλογών, όταν με τους χειρισμούς του άνοιξε τον δρόμο της αυτοδυναμίας στη Νέα Δημοκρατία καθώς η ευρεία νίκη της στις Ευρωεκλογές και η συντριπτική επικράτησή της στις

1. Ο ΣΥΡΙΖΑ έχασε το προβάδισμα στις δημοσκοπήσεις μόλις 4 μήνες μετά την εκλογική του νίκη τον Σεπτέμβριο του 2015, κάτι που δεν έχει συμβεί με καμία κυβέρνηση της Μεταπολίτευσης. Και δεν το ανέκτησε –ούτε καν μείωσε αισθητά τη διαφορά– σε καμία στιγμή της 4ετίας.

εκλογές της Αυτοδιοίκησης, δημιούργησαν ένα ισχυρό εκλογικό μομέντουμ υπέρ της.

Όλα αυτά θα αναπτυχθούν με έμφαση στα προαναφερθέντα πολιτικά ορόσημα, στα στρατηγικά διλήμματα που ετέθησαν και στις απαντήσεις που δόθηκαν. Σε ορισμένες δε περιπτώσεις, σε αντιδιαστολή με τις στρατηγικές κινήσεις του κύριου αντιπάλου του, του Κυριάκου Μητσοτάκη, του οποίου οι κρίσιμες επιλογές απεδείχθη εκ των πραγμάτων ότι ήταν προς τη σωστή κατεύθυνση.

Η παρουσίαση και η αξιολόγηση των γεγονότων είναι, ωστόσο, ηθελήμενα ετεροβαρής. Η πλειονότητα των αναφορών σχετίζεται με τις επιλογές του Αλέξη Τσίπρα και αρκετά λιγότερο με αυτές του Κυριάκου Μητσοτάκη. Και αυτό για δύο λόγους: Ο πρώτος είναι ότι οι εξελίξεις –θετικές ή αρνητικές– συνήθως διαμορφώνονται από πρωτοβουλίες της εκάστοτε Κυβέρνησης και η 5ετία που περάσαμε δεν αποτελούσε εξαίρεση. Ο δεύτερος είναι ότι για σχεδόν τρία χρόνια, από το καλοκαίρι του 2016 μέχρι και τις εκλογές της 7ης Ιουλίου 2019, είχα επαγγελματική συνεργασία με τη Νέα Δημοκρατία, ως μέλος της ομάδας συμβούλων στρατηγικής και επικοινωνίας του Κυριάκου Μητσοτάκη, γεγονός που μου θέτει κάποιους αυτονόητους περιορισμούς. Το να «ευλογώ τα γένια» της ομάδας στην οποία μετείχα θα ήταν αφόρητα αυτοαναφορικό. Ενώ το να δημοσιοποιήσω συζητήσεις ή προβληματισμούς που αναπτύχθηκαν στο εσωτερικό της θα ήταν εξόχως αντιδεοντολογικό. Προτίμησα, κατά συνέπεια, να αναφέρω τα απολύτως αναγκαία για την αναλυτική πληρότητα της μελέτης.

Στις προσεγγίσεις μου, πάντως, επιδίωξα να είμαι όσο πιο αντικειμενικός γίνεται, αποτυπώνοντας μία όσο το δυνατόν πιο ψύχραιμη οπτική, αποστασιοποιημένη από τις επαγγελ-

ματικές μου δεσμεύσεις της περιόδου εκείνης. Σε ποιο βαθμό το πέτυχα, θα το κρίνει ο αναγνώστης.

Ούτως ή άλλως, στόχος αυτής της μελέτης δεν είναι να καταγραφούν τα λάθη ή τα επιτεύγματα οποιουδήποτε. Αυτό θα είχε μόνο εφήμερη αξία. Στόχος είναι να αναδειχθεί μία διαχρονική πολιτική διδαχή: η υπεροχή της στρατηγικής έναντι του τακτικισμού, της μεθοδικότητας έναντι του αυτοσχεδιασμού, του ρεαλισμού έναντι του βολονταρισμού. Να υπενθυμίσει ότι η πολιτική κυριαρχία κατά κανόνα χτίζεται πάνω στα μείζονα ζητήματα και όχι μέσα από τον εφήμερο και συχνά ρηχό σχολιασμό της καθημερινότητας. Και να αποτελέσει, έτσι, μια πολιτική ανάλυση της οποίας τα συμπεράσματα θα είναι χρήσιμα για όποιον κατέχει θέση ευθύνης και για όποιον μελετά την πολιτική.

Ενώ, παράλληλα, στόχος είναι μέσα από την περιοδολόγηση της τελευταίας 5ετίας, να περιγραφεί συνοπτικά η πορεία της χώρας στο διάστημα αυτό. Μία περίοδο έντονη, με πυκνό πολιτικό χρόνο, μεγάλες διαψεύσεις, αλλά και με ορισμένες *de facto* συγκλίσεις που κλείνουν μία περίοδο όπου αμφισβητήθηκαν πολλά κεκτημένα της Μεταπολίτευσης. Να υπογραμμισθούν οι μεταβολές που επήλθαν και να σκιαγραφηθεί η νέα πολιτική περίοδος στην οποία έχει ήδη εισέλθει η χώρα μας. Με πολλά συμπτώματα της κρίσης να είναι ακόμα ορατά, αλλά και με μια ενισχυόμενη τάση που θέλει η χώρα να αφήσει πίσω της τη ρητορική και τις διαιρέσεις της περασμένης περιόδου, επιζητώντας αυτό που, παρά την ασάφεια του όρου, αποκαλείται απ' όλες τις πλευρές «κανονικότητα». Που εντέλει, περισσότερο απ' όλα, είναι το αίτημα για οικονομική ανάπτυξη, σταθερότητα και ασφάλεια για όλους.

Θέλω να ευχαριστήσω θερμά όσους με βοήθησαν στη συγγραφή αυτού του βιβλίου. Τους αδελφικούς μου φίλους Άκη Γεωργακέλλο (συνεταίρο, εκτός των άλλων, στην STRATEGO που μαζί δημιουργήσαμε το 2006) και Πάνο Τσιρίδη που διάβασαν το χειρόγραφο και μου έκαναν χρήσιμες παρατηρήσεις. Το τελικό κείμενο, με τα όποια λάθη, αστοχίες ή παραλείψεις του εννοείται ότι βαρύνει αποκλειστικώς εμένα. Τον Ανδρέα Τσιρίδη που επιμελήθηκε το εξώφυλλο του βιβλίου. Πολύ σημαντική ήταν η βοήθεια του Πάνου Σταθόπουλου, ο οποίος με εφοδίασε με πολύτιμα ερευνητικά δεδομένα από το σπάνιο αρχείο του, και του είμαι ευγνώμων γι' αυτό. Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω τις αγαπημένες μου φίλες Έφη Φέτση και Όλγα Βεζυριανού, πάντα δίπλα μου σε χαρούμενες και δύσκολες στιγμές, οι οποίες τον περασμένο Αύγουστο με φιλοξένησαν στον υπέροχο πύργο τους στην Καρδαμύλη, όπου και έγραψα τον σκελετό και το πρώτο μέρος αυτού του βιβλίου.

Αθήνα, Νοέμβριος 2019

Α. ΟΜΑΛΗ ΠΡΟΣΓΕΙΩΣΗ Ή ΠΟΡΕΙΑ ΜΕ ΣΠΑΣΜΕΝΑ ΦΡΕΝΑ;

Η πορεία προς την εκλογική νίκη – Η προσγείωση
που δεν έγινε – Η ξέφρενη πορεία προς τον γκρεμό
– Η απότομη στροφή και ο απολογισμός
της επόμενης ημέρας

Το δίλημμα

Στα τέλη του 2014, τα πολιτικά δεδομένα για τον ΣΥΡΙΖΑ έμοιαζαν εξαιρετικά ευνοϊκά. Είχε κερδίσει τις Ευρωεκλογές και η διαφορά υπέρ του στις δημοσκοπήσεις αυξανόταν. Η τότε Κυβέρνηση Σαμαρά-Βενιζέλου έμοιαζε πιεσμένη απ' όλες τις πλευρές. Πλειοψηφία για εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας δεν υπήρχε. Οι ξένοι είχαν αρχίσει να βλέπουν στο πρόσωπο του Αλέξη Τσίπρα τον μελλοντικό τους συνομιλητή.

Στη συγκυρία εκείνη, ο ΣΥΡΙΖΑ είχε δύο επιλογές: Η μία ήταν να ακολουθήσει από τότε μια πιο πραγματιστική πολιτική. Να προσγειώσει ομαλά το σκάφος των προσδοκιών που είχαν καλλιεργηθεί, να προετοιμαστεί για την επόμενη ημέρα, να δημιουργήσει γέφυρες και σχέσεις με τα επιτελεία των δανειστών. Η άλλη επιλογή ήταν αυτή που τελικώς ακολουθήθηκε. Η κλιμάκωση της αντιμνημονιακής ρητορικής, η πλειοδοσία υποσχέσεων, η συγκρουσιακή λογική. Μια επιλογή που απεδείχθη προβληματική.

1. «Η βοή των πλησιαζόντων γεγονότων»

Οι Ευρωεκλογές της 25ης Μαΐου 2014 ήταν η πρώτη μεγάλη, εθνικής εμβέλειας, εκλογική νίκη του ΣΥΡΙΖΑ. Ένα κόμμα

που στις εκλογές του 2009 είχε καταφέρει να εξασφαλίσει οριακά την είσοδό του στη Βουλή, 5 χρόνια μετά πετύχαινε την πρώτη του πανελλαδική νίκη, έστω και σε εκλογές «Β' τάξεως».

Η νίκη του ΣΥΡΙΖΑ δεν ήταν ευρεία ή εντυπωσιακή², ήταν ωστόσο ικανή –σε συνδυασμό μάλιστα και με την επικράτηση της Ρένας Δούρου στην Περιφέρεια Αττικής– να σηματοδοτήσει ότι η πολιτική αλλαγή στη χώρα ήταν ζήτημα μηνών. Το «Πρώτη φορά Αριστερά» δεν ήταν απλώς το κεντρικό σύνθημα του ΣΥΡΙΖΑ στις εκλογές εκείνες. Ήταν «σκηνή από τα προσεχώς».

Στις εκλογές εκείνες, διεφάνη ότι οι βασικές εκλογικές τομές του πολιτικού τοπίου που διαμορφώθηκε μετά τον διπλό εκλογικό σεισμό του 2012 είχαν σταθεροποιηθεί.

Ο ΣΥΡΙΖΑ παρέμενε ο κύριος εκφραστής του ισχυρού τότε «αντιμνημονιακού μετώπου» με πολύ συγκεκριμένα κοινωνικά χαρακτηριστικά ψήφου. Η επικράτησή του στις λαϊκές-εργατικές συνοικίες ήταν εμφαντική, ενώ αρκετά ανεβασμένη ήταν η δύναμή του και στις μεσοαστικές συνοικίες, γεγονός αναμενόμενο λόγω του πλήγματος που είχαν δεχτεί τα μεσαία στρώματα την εποχή εκείνη. Συντριπτική ήταν επίσης η υπεροχή του στις νέες ηλικίες, στους χαμηλόμισθους ή χαμηλής ειδικευσης εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα, καθώς και στους δημοσίους υπαλλήλους, γεγονός που επιβεβαίωνε ότι είχε πλέον καταλάβει τον πολιτικό χώρο του ΠΑΣΟΚ, το κόμμα που κυριαρχούσε στον χώρο των Δημοσίων Υπαλλήλων επί σχεδόν 30 χρόνια.

Η Νέα Δημοκρατία από την πλευρά της κατέγραψε μεν

2. Στις Ευρωεκλογές 2014 ο ΣΥΡΙΖΑ έλαβε 26,56%, ποσοστό ελάχιστα μικρότερο από το 26,89% των εκλογών του Ιουνίου 2012.

πτώση, ωστόσο δεν κατέρρευσε. Σε γενικές γραμμές διατήρησε το προβάδισμά της στις αστικές περιοχές, συγκράτησε δυνάμεις στα άνω μεσοαστικά στρώματα και παρέμεινε ο ισχυρότερος εκφραστής των αυτοαπασχολούμενων επιστημονικών επαγγελματιών και των υψηλότερα αμειβόμενων μισθωτών του ιδιωτικού τομέα³.

Από τα υπόλοιπα κόμματα, η ΧΑ προσέγγισε διψήφιο ποσοστό (9,4%) καταγράφοντας την υψηλότερη εκλογική της επίδοση. Η ΔΗΜΑΡ εξαυλώθηκε (1,2%). Οι ΑΝΕΛ συμπίεστηκαν, αλλά συγκρατήθηκαν πάνω από το όριο του 3% (3,4%). Η «Ελιά» (με βασική συνιστώσα το ΠΑΣΟΚ) πήγε ικανοποιητικά (8%) με βάση τους στόχους που είχαν τεθεί και τις αντικειμενικές δυσκολίες που πάντα έχει ο μικρός εταίρος μιας συγκυβέρνησης. Το ΚΚΕ δεν τα πήγε τόσο καλά λαμβάνοντας 6,1% και χάνοντας σχεδόν δυόμισι μονάδες, ενώ το πρωτοεμφανιζόμενο Ποτάμι συγκέντρωσε 6,6%.

Το βασικό συμπέρασμα των Ευρωεκλογών, πέραν της πρωτιάς του ΣΥΡΙΖΑ, ήταν ότι στη συγκυρία εκείνη δεν υπήρχε καμία δύναμη ικανή να αμφισβητήσει την πρωτοκαθεδρία του στον αντιπολιτευτικό χώρο.

Έτσι, μολονότι η διαφορά των Ευρωεκλογών ήταν ευκρινής αλλά όχι εντυπωσιακή, ο ΣΥΡΙΖΑ βγήκε από τις Ευρωεκλογές αρκετά ενισχυμένος. Όχι μόνο πολιτικά, αλλά και στρατηγικά, σε σχέση με τη νέα πολιτική γεωγραφία που διαμορφωνόταν.

Σε όλες σχεδόν τις δημοσκοπήσεις του Φθινοπώρου 2014, η διαφορά υπέρ του ΣΥΡΙΖΑ είχε αρχίσει σταδιακά να αυξάνεται. Τον Οκτώβριο, μια σειρά από γνωστές εταιρείες του

3. Πηγή: ΥΠΕΣ, Επεξεργασία Εκλογικών Αποτελεσμάτων και exit poll των καναλιών ALPHA, ANT1, MEGA.

χώρου κατέγραφαν διαφορές από 5% έως και 8,5% υπέρ του ΣΥΡΙΖΑ, επιβεβαιώνοντας ένα ολοένα και ενισχυόμενο ρεύμα επερχόμενης νίκης του⁴.

Επιπροσθέτως, η ουσιαστική διάλυση της ΔΗΜΑΡ στις Ευρωεκλογές όχι μόνο επισφράγιζε την κυριαρχία του ΣΥΡΙΖΑ στον χώρο της ευρύτερης Αριστεράς, αλλά καθιστούσε πλέον εξαιρετικά δύσκολη τη διαμόρφωση προεδρικής πλειοψηφίας λίγους μήνες μετά. Η ΔΗΜΑΡ πλήρωσε τις παλινωδίες της, την απουσία πολιτικού στίγματος, το ότι έδειξε μπερδεμένη σχετικά με το ποιους θέλει να εκφράσει. Με αποτέλεσμα να την εγκαταλείψουν και όσοι ήθελαν την παραμονή της τότε συγκυβέρνησης και όσοι ήθελαν την απομάκρυνσή της. Ενόψει της διάλυσης, τα στελέχη του κόμματος, μεταξύ των οποίων πολλά μέλη της τότε Κοινοβουλευτικής της Ομάδας, μη έχοντας πλέον και οι ίδιοι κάποιο πολιτικό σημείο αναφοράς, άρχισαν να «φλερτάρουν» ευθέως με τον ΣΥΡΙΖΑ μειώνοντας τις πιθανότητες να εκλεγεί Πρόεδρος της Δημοκρατίας από την τότε Βουλή. Η υποψηφιότητα του Φώτη Κουβέλη για την Προεδρία της Δημοκρατίας, η οποία ήταν πιθανότατα η μόνη υποψηφιότητα που σε εκείνη τη Βουλή θα μπορούσε να συγκεντρώσει 180 ψήφους, υπονομεύθηκε ευθέως ακόμα και από βουλευτές της ίδιας της ΔΗΜΑΡ οι οποίοι είχαν αρχίσει να δρομολογούν την ένταξή τους στον ΣΥΡΙΖΑ⁵.

Καθοριστική ήταν επίσης η αντίδραση της ίδιας της Νέας Δημοκρατίας στο αποτέλεσμα των Ευρωεκλογών. Αν και η

4. 14/10/14, GPO +6,7% υπέρ ΣΥΡΙΖΑ • 17/10/14, Metron Analysis +4,9 μονάδες υπέρ ΣΥΡΙΖΑ • 19/10/14, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας +7,5% υπέρ ΣΥΡΙΖΑ • 22/10/14, Pulse +5% υπέρ ΣΥΡΙΖΑ • 25/10/14, Public Issue, +8,5% υπέρ ΣΥΡΙΖΑ.

5. Από τον Σεπτέμβριο 2014, στελέχη της ΔΗΜΑΡ μεταξύ των οποίων οι βουλευτές Πανούσης, Γιαννακάκη, Κυρίτσης, κ.ά. είχαν λάβει δημοσίως θέση κατά της οποιασδήποτε υποψηφιότητας με δημόσια δήλωσή τους.

ήττα της με διαφορά μόλις 3,8% σε εκλογές που κατεξοχήν προσφέρονται για ψήφο διαμαρτυρίας θα μπορούσε να θεωρηθεί απολύτως διαχειρίσιμη, η Νέα Δημοκρατία φάνηκε να εκπέμπει μία ανεξήγητη νευρικότητα και να αναθεωρεί κάποια, δεδομένα έως τότε, στοιχεία της πολιτικής της, τόσο σε επίπεδο ρητορικής όσο και διαχειριστικών αποφάσεων.

Η ανάγνωση που έγινε από τους τότε ενοίκους του Μεγάλου Μαξίμου ήταν περίπου η εξής: Οι ψηφοφόροι του παλαιού «μεσαίου χώρου» ό,τι είχαν να δώσουν το έδωσαν και ότι στο τέλος θα επέλεγαν και πάλι Νέα Δημοκρατία λόγω οικονομικού πραγματισμού. Αντιθέτως, θεωρήθηκε τότε, οι κρίσιμοι ψηφοφόροι ήταν εκείνοι που βρίσκονταν στα δεξιά της Νέας Δημοκρατίας, εκείνοι δηλαδή που βρίσκονταν στους ΑΝΕΛ, τη ΧΑ, τον ΛΑΟΣ και σε άλλα μικρότερα κόμματα. Και επειδή οι ψηφοφόροι αυτοί δεν ήταν εύκολο να προσεγγιστούν με οικονομικά μέτρα, επιχειρήθηκε η προσέγγισή τους σε επίπεδο ρητορικής και συμβολισμών. Αυτή τη σκοπιμότητα εξυπηρετούσε και ο ανασχηματισμός που ακολούθησε, ο οποίος χαρακτηρίστηκε ως στροφή προς τη «λαϊκή» (για κάποιους λαϊκιστική) Δεξιά με στόχο τον επαναπατρισμό των πιο ριζοσπαστικοποιημένων ψηφοφόρων της εποχής της κρίσης.

Η λογική αυτή ήταν πολιτικά ατελέσφορη. Οι ψηφοφόροι που βρίσκονταν στα δεξιά της Νέας Δημοκρατίας είχαν ήδη διαρρήξει κατά την περίοδο της κρίσης τον όποιο ψυχικό δεσμό μαζί της. (Και χρειάστηκε αρκετό διάστημα για να υπάρξει πολιτική επανασύνδεση...) Ειδικά στα θέματα οικονομίας, του ρόλου των ξένων δυνάμεων, κ.λπ., οι ψηφοφόροι αυτοί ταυτίζονταν σαφώς περισσότερο με τη ρητορική του ΣΥΡΙΖΑ. Η εμπέδωση του μνημονίου ως διαιρετικής τομής το προηγούμενο διάστημα συντελούσε σε αυτό. Αυτή ήταν εξάλλου η «νομιμοποιητική» βάση της στρατηγικής συνεργα-

σίας του ΣΥΡΙΖΑ με τους ΑΝΕΛ του Πάνου Καμμένου από το 2012 ακόμα⁶. Οι ψηφοφόροι αυτοί έφυγαν επειδή χειροτέρεψε η ζωή τους και επειδή ριζοσπαστικοποιήθηκαν πολιτικά τα χρόνια της κρίσης, ειδικά στην πρώτη φάση της. Δεν θα επέστρεφαν επειδή έγινε υπουργός ή υφυπουργός το τάδε ή δείνα στέλεχος.

Λίγους μήνες αργότερα, ο Αντώνης Σαμαράς, σε προεκλογική του συνέντευξη, παραδέχτηκε ότι ο ανασχηματισμός εκείνος ίσως έστειλε λανθασμένα μηνύματα τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, μολοντί, κατ' αυτόν, σε τίποτα δεν είχε αλλάξει η ουσία της πολιτικής του.

Το αποτέλεσμα πάντως ήταν ότι ο ανασχηματισμός, κάποιες αντιμνημονιακές ρητορικές εξάρσεις και μερικές αμφιλεγόμενες πρωτοβουλίες της δημιουργήσαν την εντύπωση – ακόμα και αν δεν συνέβαινε επί της ουσίας– ότι η Κυβέρνηση αρχίζει να ταλαντεύεται και να παρεκκλίνει από τις κεντρικές πολιτικές προτεραιότητες που είχε μέχρι τότε.

Ενώ, τέλος, την ίδια περίοδο είχε αρχίσει να βαθαίνει το εσωτερικό ρήγμα στις τάξεις του άλλου κυβερνητικού εταίρου, του ΠΑΣΟΚ. Οι σχέσεις Βενιζέλου-Παπανδρέου είχαν επιδεινωθεί, οι διαφωνίες για την ακολουθούμενη πολιτική ήταν ολοένα και μεγαλύτερες, αρκετά στελέχη του ΠΑΣΟΚ (ειδικά οι προσκεείμενοι στον Γιώργο Παπανδρέου) προειδοποιούσαν ότι δεν θα ψήφιζαν μέτρα που ήταν αναγκαία για την ολοκλήρωση της 5ης αξιολόγησης. Για όποιον παρακολουθούσε τα τεκταινόμενα, ήταν απολύτως σαφές ότι η ρήξη ήταν προδιαγεγραμμένη, απλώς κανείς δεν ήθελε να αναλάβει την πρωτοβουλία της ρήξης δεδομένου ότι αυτή θα ισοδυναμούσε με

6. Πιο αναλυτικά για τη συνεργασία ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ βλ. στο επόμενο κεφάλαιο.

πτώση της Κυβέρνησης. Γι' αυτό επήλθε ακριβώς μετά τη διάλυση της Βουλής με τη μη εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας.

Όλα τα παραπάνω, ιδιαίτερα εμφανή εξάλλου, άρχισαν να διαφοροποιούν τη στάση των εταίρων απέναντι στην Κυβέρνηση Σαμαρά. Την ίδια ώρα που η Αντιπολίτευση στη χώρα μιλούσε για «Μερκελιστές», η αλήθεια είναι ότι οι εταίροι (Ευρωπαίοι και ΔΝΤ) έδειχναν απόλυτη ακαμψία σε όλα τα επίπεδα διαπραγμάτευσης, τόσο στα μείζονα όσο και στα ελάσσονα⁷.

Και ο λόγος γι' αυτό ήταν απλός: οι δανειστές θεωρούσαν ότι η Κυβέρνηση Σαμαρά-Βενιζέλου είχε εξαντλήσει τις δυνατότητές της, δεν είχε αρκετό χρόνο ζωής μπροστά της, η διαδικασία εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας θα οδηγούσε σε εκλογές και οι ίδιοι προτιμούσαν να κάνουν τις όποιες συνεννοήσεις με τους επόμενους.

2. Πορεία με χαλασμένα φρένα

Μολονότι μετά τις Ευρωεκλογές ο Αλέξης Τσίπρας φάνηκε να επιχειρεί να χτίσει διεθνώς μια εικόνα πιο μετριοπαθή, η προσπάθεια αυτή δεν ήταν ιδιαίτερα συστηματική. Από τη μια, προσπαθούσε να στείλει το μήνυμα ότι αποτελεί έναν υπεύθυνο συνομιλητή με επίγνωση της κατάστασης⁸. Από την άλλη, η προσπάθεια υπονομευόταν από τη ρητορική και τακτική που ακολουθούσε στο εσωτερικό της χώρας, όπου

7. Βλ. Ε. Βαρβιτσιώτη, Τ. Τέλλογλου, «Η αξιολόγηση που δεν έκλεισε ποτέ», Καθημερινή 7/6/2015.

8. Αυτό τουλάχιστον φάνηκε να επιδιώκει ο Αλέξης Τσίπρας στις συναντήσεις του με τον Μάριο Ντράγκι, στο Συνέδριο του Κόμο, καθώς και στις επαφές στελεχών του ΣΥΡΙΖΑ με επενδυτές στο Λονδίνο.

κυριαρχούσε η πλειοδοσία υποσχέσεων και η συγκρουσιακή λογική στις σχέσεις με τους εταίρους. Οι εξαγγελίες Τσίπρα στη ΔΕΘ, π.χ., με το περιβόητο «Πρόγραμμα της Θεσσαλονίκης» των 12 δισ. παροχών και των πολλών ανέφικτων υποσχέσεων, ασφαλώς δεν συνέβαλλαν στο χτίσιμο ενός πιο ρεαλιστικού «προφίλ» και δημιουργούσαν μια ανησυχία γύρω από την προοπτική διακυβέρνησης του ΣΥΡΙΖΑ.

Στο εσωτερικό, πολλοί που θεωρούσαν τις εξαγγελίες είτε ανέφικτες είτε επικίνδυνες, νιώθοντας ανασφάλεια, συσπειρώνονταν γύρω από τη ΝΔ η οποία, παρά τις στρατηγικές της δυσκολίες, δεν κατέρρεε.

Στο δε εξωτερικό, ακόμα και εκείνοι που θεωρούσαν ότι είναι προτιμότερο να συνομιλούν πλέον με τον επερχόμενο ΣΥΡΙΖΑ, εκτιμούσαν ότι αυτό θα πρέπει να γίνει σε ένα αυστηρό πλαίσιο πίεσής του, ακριβώς επειδή το μήνυμα που έστελνε προκαλούσε ανησυχίες για μία πιθανή άφρονα δημοσιονομική διαχείριση.

Είναι πλέον απολύτως παραδεκτό ότι ένας από τους λόγους που δεν έκλεισε η 5η αξιολόγηση –πέραν της δυσκολίας της τότε Κυβέρνησης να περάσει τα μέτρα που εκκρεμούσαν– ήταν η άποψη που επικράτησε στους δανειστές ότι αν έκλεινε η αξιολόγηση και με τα χρήματα της εκταμίευσης στο ταμείο, μία μελλοντική Κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ θα ήταν σχεδόν ανεξέλεγκτη. Κάτι που καθόρισε την απόφαση των δανειστών να είναι απολύτως ανελαστικοί με τους απερχόμενους ώστε να μπορούν να έχουν έναν μοχλό πίεσης για τους επερχόμενους.

Την ώρα που έπρεπε να προσέξει κυρίως ένα πράγμα, το να μην προκαλεί μεγάλη ανησυχία, ο ΣΥΡΙΖΑ έκανε το ακριβώς αντίθετο. Για να προσποριστεί κάποια πρόσκαιρα εκλογικά οφέλη με την πλειοδοσία υποσχέσεων, εγκλωβίστηκε σε επιλογές που μακροπρόθεσμα του δημιουργούσαν μεγαλύτερης

σημασίας στρατηγικά ζητήματα. Και μάλιστα χωρίς να το έχει καμία ανάγκη καθώς, πρώτον, η νίκη του ήταν προδιαγεγραμμένη και, δεύτερον, η κοινωνική υποστήριξη που ελάμβανε δεν ήταν προϊόν των συγκεκριμένων υποσχέσεων και μόνο, αλλά απότοκο μιας κοινωνικής ριζοσπαστικής και «αντισυστημικής» δυναμικής που επιθυμούσε πολιτική αλλαγή.

Ο ΣΥΡΙΖΑ, παραμονές εκλογών του 2015, είχε ήδη διευρύνει την απήχυσή του πέραν των ορίων της Αριστεράς, πολλώ μάλλον της «ριζοσπαστικής». Οι ψηφοφόροι αυτοί, εξάλλου, δεν θα αρκούσαν ποτέ για να τον κάνουν Κυβέρνηση. Η άνοδος του ΣΥΡΙΖΑ ήταν, περισσότερο απ' οτιδήποτε άλλο, προϊόν της θεσμικής απονομιμοποίησης και της πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης των πρώτων χρόνων της κρίσης, ιδίως της περιόδου 2010-12. Μία ριζοσπαστικοποίηση που συνοδεύτηκε από την αλλαγή των διαιρετικών τομών της προ κρίσης περιόδου, αλλά δεν αντικαταστάθηκε από κάποια συμπαγή ιδεολογικά σχήματα. Το δίπολο «μνημόνιο-αντιμνημόνιο» που επικράτησε ως βασική διαιρετική τομή και σημείο πολιτικού αυτοπροσδιορισμού στο πολιτικό τοπίο της περιόδου 2010-15, αποκτούσε περιεχόμενο που υπερέβαινε το περιεχόμενο ενός νομικού κειμένου. Για άλλους σήμαινε «πατριώτες» εναντίον «ενδοτικών». Για άλλους «λαός» εναντίον «ελίτ». Για άλλους απλώς «νέο» εναντίον «παλιού». Και, εντέλει, το απλό μήνυμα *«Τα παλιά κόμματα διέλυσαν τη χώρα όλα αυτά τα χρόνια, ας δοκιμάσουμε κι αυτούς. Πόσο χειρότερα να γίνουν;»* ήταν το ισχυρότερο όπλο του ΣΥΡΙΖΑ στην πορεία για τις εκλογές. Ένα μήνυμα που ήταν αποτελεσματικό ακριβώς επειδή δεν ήταν ιδεολογικοποιημένο και διαπερνούσε το σύνολο του πολιτικού φάσματος.

Οι εκλογικά κρίσιμοι ψηφοφόροι –αυτοί που δεν προέρχονταν από την κοίτη ψηφοφόρων της Αριστεράς ή τους

ριζοσπαστικοποιημένους της πρώιμης περιόδου που έφεραν τον ΣΥΡΙΖΑ στη θέση της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης— είχαν τιμωρητική διάθεση απέναντι στα «παλαιά» κόμματα. Θα ψήφιζαν ΣΥΡΙΖΑ ακόμα και αν δεν έταζε «ποτάμια και γιοφύρια», απλώς και μόνο επειδή ήθελαν πολιτική αλλαγή. Για κάποιους μάλιστα εξ αυτών η πλειοδοσία εξαγγελιών ήταν όχι απλώς αδιάφορη, αλλά συχνά λειτουργούσε αποτρεπτικά καθώς την ώρα που οι ίδιοι εσωτερικά και ψυχολογικά προσπαθούσαν να διαχειριστούν την αλλαγή «πολιτικού στρατοπέδου», οι εξαγγελίες αυτές τους έφερναν συχνά στη δύσκολη θέση να απολογούνται για πράγματα που όλοι αντιλαμβάνονταν ότι δεν είναι ρεαλιστικά. Γι' αυτό συναντούσαμε στον δημόσιο διάλογο το παράδοξο φαινόμενο πολλοί νεόκοποι υποστηρικτές του ΣΥΡΙΖΑ στα ΜΜΕ ή στα social media να προτείνουν την υπερψήφισή του όχι γι' αυτά που λέει, αλλά επειδή δεν εννοεί αυτά που λέει!⁹

Η πολιτική υποστήριξη στον ΣΥΡΙΖΑ δεν σήμαινε ιδεολογική ταύτιση μαζί του. Όπως και η επιθυμία για πολιτική αλλαγή και «αντίσταση» στους δανειστές δεν σήμαινε επιθυμία για έξοδο από την ΕΕ ή την Ευρωζώνη, άποψη που ούτε στο βαθύτερο σημείο της κρίσης δεν είχε γίνει πλειοψηφική.

Δεν είναι τυχαίο εξάλλου ότι την ίδια ώρα που ο πολιτικός ριζοσπαστισμός εκφραζόταν με την άνοδο ενός κόμματος της Αριστεράς και την ενίσχυση της λαϊκιστικής και της εξτρεμιστικής νεοναζιστικής Ακροδεξιάς, έρευνες της εποχής έδειχναν αύξηση αποδοχής των ιδιωτικοποιήσεων, των ξένων επενδύσεων, ενίσχυση της άποψης για άρση της μονιμότητας

9. Χαρακτηριστικές είναι οι δηλώσεις στελεχών του ΣΥΡΙΖΑ που ζητούσαν αποχώρηση ή αυτοδιάλυση του ΝΑΤΟ, στις οποίες άλλα στελέχη και Μέσα που υποστήριζαν το κόμμα καλούσαν τον κόσμο να μη δίνει σημασία.

των δημοσίων υπαλλήλων, κ.ά.¹⁰, ευρήματα που έδειχναν ότι οι αλλαγές στην ελληνική κοινωνία δεν ήταν γραμμικές.

Παραμονές της νίκης του, μέσα σε ένα κλίμα απόλυτης πολιτικής ευφορίας, ο ΣΥΡΙΖΑ έμοιαζε να προχωρεί ανεπίγνωστα. Να υποτιμά τις αντικειμενικές δυσκολίες που ακόμα αντιμετώπιζε η χώρα μολονότι υπήρχε πλήρης ενημέρωση γι' αυτές και στο εσωτερικό και από το εξωτερικό. Να μην έχει ξεκάθαρη εικόνα τού ποιοι ψηφοφόροι τον υποστηρίζουν και γιατί τον υποστηρίζουν. Και κυρίως να μην έχει ένα επεξεργασμένο σχέδιο πρώτων μηνών. Την ώρα που έπρεπε να δείξει στους συνομιλητές του εντός και, κυρίως, εκτός Ελλάδος ότι ξέρει τι θέλει να κάνει και να «μαλακώσει» τον ακραία επιθετικό ριζοσπαστισμό μερίδας του στελεχιακού του μηχανισμού, ώστε να μην προκαλεί αντισυσπειρώσεις, επέλεξε να κλιμακώσει την ένταση και να πλειοδοτεί σε υποσχέσεις. Το σκίσιμο του μνημονίου με έναν νόμο και ένα άρθρο. Η κατάργηση του ΕΝΦΙΑ. Οι αυξήσεις του κατώτατου μισθού και των συντάξεων. Τα «νταούλια» που θα βαρούσε ο ΣΥΡΙΖΑ και θα χόρευαν οι αγορές. Η απόλυτη βεβαιότητα ότι οι δανειστές θα υποχωρούσαν μπροστά στη βολονταριστική διάθεση της νέας Κυβέρνησης. Όλα αυτά, δηλαδή, που λίγους μήνες αργότερα και για όλη την περίοδο που ακολούθησε, αποτελούσαν τα «ντοκουμέντα της αποτυχίας» του ΣΥΡΙΖΑ και έγιναν το οπτικό υλικό που υπενθύμιζε την αναξιοπιστία των στελεχών του. Οι λιγοστές φωνές που ζητούσαν τότε από τον Αλέξη Τσίπρα να χαμηλώσει λίγο τις προσδοκίες ώστε να μην εγκλωβιστεί ο ίδιος σε αυτές, δεν ακούγονταν. Η πορεία με τα σπασμένα φρένα γινόταν όλο και πιο ξέφρενη.

10. Βλ. Public Issue, «Πολιτικές αξίες και ιδεολογίες σήμερα στην Ελλάδα. Πώς άλλαξε ο ιδεολογικός χάρτης την περίοδο 2009-2017», Σεπτέμβριος 2017.